

天下

Kina i verden

D E N N Y V E R D E N

TIDSSKRIFT FOR INTERNATIONALE STUDIER

DIIS • København • 2008

I offentlighedens interesse

Retshjælp som katalysator for social forandring

I marts 2004 blev den lokale undervisningsforvaltning i Haidian-distriktet i Beijing meldt til politiet for forsømmelighed i en sag om registrering af en skole for børn af nogle af Beijings mange migrantarbejdere. En nyoprettet skole havde adskillige gange afleveret en ansøgning til forvaltningen om at blive registreret, men skolelederen havde aldrig fået noget svar. Et advokatfirma hørte om sagen og foreslog at anmelde forvaltningen til politiet. Anmeldelsen blev planlagt til samme dag som den Nationale Folkekongres (Kinas parlament) åbnede sin årlige samling i Folkets Store Hal. Advokaterne fik overtalt delegerede fra nogle af de fattige provinser, som migranterne kommer fra, til at besøge skolen og fik samtidig pressen til at dække disse besøg, så aviserne skrev om problemet, og der kom indslag på nationalt tv. Omtalen bevirkede, at selveste premierminister Wen Jiabao besøgte skolen under stor medieopmærksomhed. Skolen tabte sagen i retten, men efterfølgende blev den faktisk lovliggjort og op imod 20 andre skoler med migrantarbejderbørn blev registreret i Beijing. Allerede inden denne sag kom op i medierne, i januar 2003, havde Statsrådet (Kinas regering) udsendt et cirkulære, som pålagde de lokale myndigheder at sørge for, at børn af tilrejsende borgere (heriblandt de såkaldte migrantarbejdere, som har lav social status) skulle nyde samme adgang til skolesystemet som børn af 'fastboende'. Efter sagen i Beijing blev flere forordninger og bekendtgørelser med lignende indhold offentliggjort med fokus på, at migrantarbejdere skal behandles ligesom andre borgere.

Baggrunden for sagen er, at Kinas befolkning gennem et såkaldt boligregistreringssystem lige siden 1950'erne har været delt op i to grupper – byboere og bønder – som ikke kan bevæge sig frit mellem land og by, og som ikke besidder samme rettigheder. En flytning fra bondeland og ind over bygrænsen involverer endeløst bureaukrati og en velbeslået pengepung, hvis man ikke lige, som én ud af meget få, er blevet optaget på et universitet. Bønderne er velfærdsmæssigt langt ringere stillede end byboerne. Hvis man bor i byen, har man større chancer for at være omfattet af sociale ordninger som sygesikring og pensioner, ligesom man har bedre muligheder for at få de ni års gratis grundskole, som loven foreskriver. Gennemsnitsindkomsten er højere og beskæftigelsesmulighederne langt

flere i byen end på landet. Efter indførelsen af markedsøkonomi fra 1980 er det blevet muligt for bønder at tage til byen og finde arbejde og bolig og få midlertidige opholdstilladelser, men praksis har været, at hvis de tog deres børn med, kunne disse ikke komme i skole, eller i hvert fald kun ved at betale en højere afgift end byboernes børn. Det er dette problem, som ovennævnte sag skulle bidrage til at løse, ifølge de advokater som valgte at yde gratis retshjælp til migrantskolens ledelse.

Denne artikel vil belyse, hvordan reformpolitikken, med inspiration fra Vesten, har givet kinesiske borgere, som de ansatte på ovennævnte skole, flere muligheder for at hævde deres ret og klage over uretfærdigheder i samfundet – på egne eller alles vegne. Åbning over for omverdenen var et af reformpolitikkenes to ben (det andet var indførelse af markedsøkonomi), og med åbningen kom ideer om et retssamfund, hvor individet har rettigheder, som staten er forpligtet til at sikre. Disse ideer giver sig i dag udtryk i både officiel retorik og en gryende retsbevidsthed i befolkningen. Artiklen vil diskutere, hvordan de traditionelle mekanismer til konfliktløsning er blevet suppleret med nye institutioner, og hvilke problemer der er forbundet med implementeringen af disse. Endelig vil den beskrive, hvordan den nye retsbevidsthed virker tilbage i det politiske system og i visse tilfælde kan medvirke til en lovændring eller en justering af administrativ praksis.

I offentlighedens interesse

Sagen om migrantskolen blev ført af jurister fra et firma med et navn, som direkte oversat betyder 'Østens Offentlighedens Interesse Advokatfirma'. 'Offentlighedens interesse' er et nyt begreb, som i Kina i dag er blevet en slags forkortet betegnelse for aktiviteter, der har til formål at skabe et mere retfærdigt samfund. Det bruges i mange forskellige sammenhænge, men altid med en grundbetydning som angiver velgørenhed, aktivisme, private eller offentlige donationer, og andre aktiviteter der har til formål at støtte svage grupper i samfundet. 'Offentlig interesse' vedrører emner, der har betydning for hele samfundet eller for udvalgte grupper, og ikke bare for enkeltpersoner. Udtrykket oversættes til engelsk som (eller mere korrekt: udtrykket er en oversættelse af det engelske) *public interest*, og begrebet er en importvare, indført fra bl.a. USA, hvor udtrykket blev brugt i forbindelse med borgerretsbevægelsen i 1950'erne og 1960'erne, hvor race-diskrimination var på dagsordenen. I demokratiske lande i Asien, som Indien og Filippinerne, bliver *public interest litigation* [retsager til forsvar for den offentlige interesse] også brugt flittigt af socialt bevidste advokater, der kæmper for f.eks. kasteløse rettigheder. I Kina bruges 'retshåndhævelse i offentlighedens interesse' nu også med det formål at influere den politiske proces – og udtrykket bliver knyttet til aktiviteter i forbindelse med, hvad mange betegner som en spirende borgerretsbevægelse i Kina.

I forbindelse med overgangen til markedsøkonomi siden begyndelsen af 1980'erne er en omfattende lovgivning blevet knæsat som underlag for nye sociale forhold mellem stat og borgere og mellem borgerne indbyrdes. Privatisering af landbrug og industri har betydet, at grupper og individer, som tidligere var blandt samfundets privilegerede, er blevet marginaliseret, og disse bruger nu i stigende grad de nye love som redskab til at fastholde og forsvare de rettigheder, som trues af den selv samme privatisering, som har sat skub i udviklingen frem mod en retsstat. Spredte og ukoordinerede aktiviteter, som protestaktioner, demonstrationer, angreb på myndighedspersoner og -kontorer, samt som nævnt anmeldelse af administrative overgreb til politiet, bliver ofte samlet under betegnelsen 'Bevægelsen til Forsvar af Rettigheder', også af mange forskere kaldet en kinesisk borgerretsbevægelse. Og der er mange aktiviteter af denne type – i 2006 ifølge den officielle statistik 87.000 såkaldte 'sociale begivenheder'. Bevægelsen fortjener måske ikke helt sit navn, da aktiviteterne stort set er ukoordineret og spredt ud over landet, men der er forskellige ansatser til et samarbejde mellem aktørerne, hvoraf mange reelt føler sig som del af en bevægelse (Erik Beukel omtaler i sin artikel i dette DNV disse aktiviteter som masseprotester).

På papiret: klageorganer, retshjælp, juridisk service m.m.

Ud over retssalen er der i dag mange andre steder at henvende sig, hvis man som kinesisk borger står over for et overgreb eller problem af økonomisk eller social art. Nogle af disse mekanismer er traditionelle, nedarvet enten fra den kejserlige eller den kommunistiske tradition, mens andre er nye, indført fra Vesten i kølvandet på de økonomiske reformer og designet til at beskytte individet mod statens overgreb eller garantere beskyttelse mod sociale begivenheder som sygdom, hjemløshed, alderdom, og lignende. I Mao-tiden fandtes retsforfølgelse stort set ikke, i hvert fald ikke i den form at et krænket individ kunne sagsøge et andet individ eller en administrativ myndighed, så der var andre måder at løse konflikter på. Fra den mere umiddelbare kommunistiske fortid har man arvet et udbygget system til *mægling* mellem borgerne indbyrdes. I 1950'erne blev mæglingskomiteer oprettet på alle græsrodsniveauer, som boligområder, landsbyer, arbejdspladser og såkaldt folkelige organisationer som Kvinde- eller Ungdomsforbundet. Disse komiteer er stadig eksisterende og lovfæstet i den Kinesiske Forfatning artikel 111, hvor deres formål er beskrevet som værende at "håndtere offentlige anliggender og social service ... og hjælpe med til at oplyse regeringen om borgernes meninger og forslag". I den autoriserede oversættelse bliver det kinesiske udtryk 'sager vedrørende offentlighedens interesse' oversat til det engelske 'social service'. Ordvalget understreger, at med 'offentlig interesse' sigtes normalt til hjælp til samfundets udsatte grupper. Denne type mægling vedrører udelukkende konflikter mellem borgere.

Hvis man derimod vil klage over myndighedernes behandling kan man bruge et system med såkaldte *bønsskrivelser* også kaldet 'Brev- og besøgskontorer', som findes på alle niveauer, fra gadekomiteer og op til Folkekongressen. En praksis med bønsskrivelser daterer sig tilbage til Kejsertiden, hvor undersåtter i princippet kunne henvende sig direkte til kejseren med klager over en embedsmand. Dette system bruges også flittigt i dag og er omfattet af administrativ regulering. I sin nuværende form har kontorerne ikke mandat til at tage afgørelser, men kan blot sende spørgsmål videre til de relevante myndigheder. Disse er ikke engang juridisk forpligtet til at reagere, så systemet er meget ineffektivt, og undersøgelser viser, at kun omkring 2 procent af klagerne bliver effektivt behandlet (Minzer 2006).

De to ovennævnte former for klageadgang er som nævnt nedfældet i traditionen og betegnes ofte fra officielt hold som konfliktløsningsmodeller *med kinesiske kendetegn*, og de er gratis for brugerne. Kinesiske jurister har i de sidste mange år diskuteret – ofte også med udenlandske kolleger – om disse systemer kan sameksistere med de nye systemer 'importeret' fra Vesten (Potter 2001). Vil de 'gamle' systemer bestå og supplere de 'nye', eller er perspektivet, at de gamle udfases, efterhånden som de nye får magt? Nogle kinesiske jurister har en tendens til at se på den nye type love og regler som værende uden moralsk legitimitet i modsætning til de traditionelle måder at løse konflikter på, som tilskrives større effektivitet og værdi, fordi de er i overensstemmelse med grundlæggende normer i det kinesiske samfund (Chen 2004).

De moderne systemer, mere eller mindre direkte importeret fra vores del af verden, er først og fremmest hægtet op på domstolene som sidste endestation i en konfliktløsningsproces. Uddannelse af jurister og vedtagelse af love blev genoplivet efter indførelsen af den nye politik i 1979. De grundlæggende træk i det nuværende kinesiske retssystem er importeret fra det europæiske kontinentale system, som har rod i Romerretten. Der findes nu en offentligt kendt straffelov samt retsplejelove for civile sager, straffesager og administrative sager. De retlige procedurer følger til en vis grad deres forbilleder fra de kendte systemer i Vesten. Endvidere er der vedtaget love på et væld af forskellige områder, som familieret, arveret, selskabsret, arbejdsret, forsikringsret, ejendomsret, osv. Til disse områder hører nyoprettede organer, hvor borgere kan gøre de rettigheder gældende, som er nedskrevet i lovene. Og alle disse organer indeholder elementer, der tjener til at beskytte og rådgive mindrebedemlede personer og folk fra udsatte grupper. Det er her 'offentlighedens interesse' kommer ind, både gennem ordninger der fritager borgeren for udgifter i forbindelse med løsning af et problem eller en konflikt, og ved at løsningen i et vist omfang bruges til at påvirke statens politik eller forandre administrativ praksis gennem sager ført for at beskytte en bestemt gruppe personer eller samfundet som sådan. Først en kort gennemgang af de forskellige mekanikker.

Det laveste niveau i det kinesiske statsapparat er gadekomiteer i byerne og de såkaldte 'administrative småbyer' (townships) på landet. I hvert af disse er der siden 1980 oprettet *juridiske servicekontorer* bemandet af 'retsarbejdere', som ikke er jurister, men lokale indbyggere som har gennemgået en kort indføring i det juridiske område. Kontorerne har status af ikke-kommercielle institutioner, som ifølge deres fundats tager vare på 'offentlighedens interesse', men som ikke får økonomisk støtte fra de lokale myndigheder. De lever derfor af at sælge deres ydelser, men da de ikke må give overskud, har de lavere priser end advokatfirmaer, som eksisterer på markedsvilkår. Deres mandat er at repræsentere og rådgive borgere i civile og administrative sager samt at mægle i konflikter mellem borgere, og de vil ofte drive en telefonlinje, som er gratis. Retsarbejderne kan ikke forsvare klienter i straffesager, da de ikke har en juridisk embedseksamen.

Anklagede i straffesager kan derimod få gratis rådgivning eller en forsvarer stillet til rådighed i et af de statslige *retshjælpscentre*, som er blevet oprettet siden midten af 1990'erne i stort set alle amter, byer og provinser. Disse centre har såkaldte arbejdsstationer på lavere niveauer, og de kan tilbyde gratis advokatbistand til folk, der opfylder visse økonomiske kriterier. Man skal have dokumentation fra sit hjemsted på, at man er tilstrækkelig fattig til ikke at kunne betale for en sagfører selv. Hvis den anklagede er mindreårig eller handicappet, samt i sager, hvor den anklagede risikerer dødsstraf, skal der ifølge Retsplejeloven være en forsvarer tilstede, og kontakten til en sådan forsvarer, som skal være statsautoriseret, formidles gennem centrene. Endvidere formidler de retshjælp i sager vedrørende manglende socialhjælp, manglende udbetaling af løn, erstatningskrav mod staten og et par andre udvalgte områder.

Arbejdsretlige konflikter løses i dertil indrettede *voldgiftskomiteer* baseret i de lokale arbejdsforvaltninger. Disse komiteer er blevet oprettet siden slutningen af 1980'erne som reaktion på et stigende antal konflikter på arbejdspladser, specielt relateret til manglende udbetaling af løn, farlige arbejdsforhold og manglende erstatning for arbejdsulykker (Burell 2001). Den statslige kinesiske fagforening er repræsenteret i disse komiteer og har endvidere kontorer på de lavere niveauer, hvor arbejdere kan klage. Komiteerne kan rådgive og mægle gratis, men hvis der skal en voldgiftkendelse til, koster det er mindre beløb. En ny lov om arbejdskontrakter udvider mulighederne for at monitorere overholdelsen af den arbejdsretlige lovgivning, og en ny lov om voldgift og mægling i konflikter mellem arbejderstager og -giver styrker også arbejdernes rettigheder (Dong Baohua 2007: 692).

Sidst, men ikke mindst, er mange ngo'er eller *sociale organisationer*, som kineserne vælger at kalde dem, blevet oprettet i løbet af de sidste årtier (Yuwen Li 2005), og der er vokset en gruppe 'barfodsjurister' frem, som rådgiver i konflikter, hovedsageligt på landet og hovedsageligt i kollektive sager, som for eksempel i spørgsmål om ekspropriation af landbrugsjord.

Ngo'erne kan rådgive og drive fortalervirksomhed relativt frit, i det omfang de ikke beskæftiger sig med politisk følsomme områder eller rådgiver personer, som myndighederne anser for at drive undergravende virksomhed. De opfylder ofte sociale funktioner, som staten ikke tager sig af. Spørgsmål om kvinders rettigheder og miljøspørgsmål er blandt den type sager, de hyppigst beskæftiger sig med. Mange af dem er knyttet til universiteter og derfor relativt beskyttede, mens andre er registrerede hos Indenrigsministeriet og atter andre blot handler uden formelle tilladelser. 'Barfodsjuristerne' er oftest bønder, der har læst sig til en vis juridisk indsigt og lever af at hjælpe andre bønder. De er oftere i karambolage med myndighederne, fordi de angriber lokale interesser, som kan bestå af en sammenfletning af privat kapital og lokale politikere. De modtager indimellem mindre beløb for deres tjenester, hvad der er ulovligt, hvorfor de i visse sammenhænge kaldes 'sorte' eller 'falske' advokater (Zhu 2007, 409). Deres antal er voksende, og deres eksistens erkendes og diskuteres åbent i medierne.

I virkeligheden

Alt dette ser jo fint ud, men der er selvfølgelig mange problemer. For det første er ordningerne langt fra tilstrækkeligt finansieret til at yde effektiv beskyttelse. For det andet har mange mennesker ringe eller ingen tiltro til, at hverken de gamle eller de nye mekanismer virkelig kan hjælpe, og de bruger dem derfor ikke. Den mest benyttede kanal er bønsskrivelserne (brev- og besøgskontorerne), som til gengæld som nævnt ikke kan træffe afgørelser, men blot ekspederer klagerne videre op i systemet, hvor de som oftest forsvinder. For det tredje er kriterierne for at kunne få gratis retshjælp så skrappes, at selv meget fattige mennesker ikke kan opfylde dem. Og hvis man endelig får hjælp gennem retshjælpscentrene, er den som regel af meget ringe kvalitet, fordi sagførerne ved lov er tvunget til at tage et lille antal sager uden vederlag pr. år. Hvis man er tvunget til at arbejde gratis, bliver indsatsen jo oftest derefter. Så skønt der eksisterer et netværk på papiret, der skulle være i stand til at opsamle og udbedre de værste krænkelser af folks rettigheder, fungerer dette i praksis ikke i tilstrækkeligt omfang.

Regeringens reaktion på den mangelfulde retsbeskyttelse og deraf følgende stigende sociale uro foregår i to spor (Peerenboom & He 2008: 22; se også Erik Beukels artikel). På den ene side prøver man at udbygge institutioner til retshåndhævelse og forsøger at forhandle sig frem til holdbare løsninger med protesterende borgere. Det lykkes ofte myndighederne at købe sig ro ved at imødekomme visse krav og overbevise klagerne om, at det ikke bliver bedre, selv om de fortsætter protesterne. På den anden side slår man hårdt ned på borgere, som man mener udgør en trussel mod regimet. Mange historier, der også verserer i dansk presse, beskriver hvordan advokater, der hjælper bønder i klager over konfiskation af

jord eller forsvarer systemkritikere, får hårde fængselsstraffe eller bliver mishandlet af bøller allieret med de lokale myndigheder.

Den ringe faktiske beskyttelse og de mange dokumenterede overgreb kunne rejse spørgsmålet, om staten med etablering og konsolidering af klageorganer egentlig afgiver magt eller snarere udvider sin kontrol med borgerne (Luehrmann 2003: 865). Dette spørgsmål er klassisk og bliver ofte stillet i studier af den kinesiske udvikling (Goldman 2005: 12). Svaret er ikke entydigt. På den ene side bruger staten institutionerne til at holde øje med potentielle 'farer', så myndighederne kan gribe ind i tide. På den anden side virker institutionerne mobiliserende på nogle grupper i samfundet og sætter dem i stand til at deltage aktivt i det sociale liv (Gallagher 2006), hvad der på længere sigt fremtvinger både lovændringer og forandringer i administrativ praksis.

Retshjælp og klageadgange som statens informationskilde

Alligevel tjener systemerne som helhed til dels at oplyse regeringen om de mest alvorlige ubalancer i samfundet, dels som producent af skyts til de mange sociale grupper og enkeltindivider, som arbejder hårdt på at ændre politikker og praksis i retning af en større beskyttelse af den enkelte borger. Et eksempel er ovennævnte sag om skolegang for børn af migrantarbejdere, hvor et sagsanlæg, påvirkning af lovgivere og medieopmærksomhed blev brugt som metoder til at få myndigheder og offentlighed gjort opmærksom på et problem.

Et andet område kan være kvinders rettigheder, hvor metoderne i højere grad er undervisning og kursusvirksomhed, samt direkte påvirkning af lovgiverne på lokalt niveau. FNs kvindekonference blev afholdt i Beijing i 1995 og blev anledning til oprettelsen af mange kvindeorganisationer rundt omkring i landet. En del af disse er stadig aktive, mens nye er kommet til. Kvindeorganisationerne har dannet et landsdækkende netværk og arbejder systematisk på at påvirke lovgivning og administrativ praksis ved hjælp af den viden, de indsamler gennem deres telefonrådgivninger og krisecentre. De stærkeste organisationer er tilknyttet – og beskyttet af – universiteter, men også det semi-statslige Kvindeforbund arbejder systematisk med rådgivning og kursus- og fortalervirksomhed. Retshjælpscentre på universiteterne bliver sammenkørt med undervisning i jura, ved at ældre studerende tilbyder rådgivning af klienter under supervision af deres lærere. Klienterne er folk 'fra gaden', som læser om tilbuddet i medierne eller hører om det fra andre. De studerende bliver på den måde oplært i at føre sager for ofre for hustruvold eller repræsentere kvinder i skilsmisseforhandlinger, og de får en indsigt, som de kan bruge, når de kommer ud som færdiguddannede jurister. Deres lærere kan samtidig benytte den opnåede viden som data i forskningsprojekter og analyser, der viderebringes i det politiske system og indgår i det lovgivende arbejde.

Gennem dette arbejde er f.eks. hustruvold nu blevet et begreb, som folk kender, og et emne, der diskuteres i medierne. Det er blevet almen viden, at det er ulovligt at slå sin kone, hvilket er en ny indsigt for mange borgere, specielt i landområderne. Som resultat af denne type indsatser har de fleste provinser nu vedtaget lokale cirkulærer mod hustruvold, hvori det juridiske aspekt understreges. De lokale kvindeforbund afholder kurser for deres kadre på græsrodsniveau, hvor de blandt andet lærer, hvad tegnene på en voldelig familie kan være og hvordan man kan nærme sig kvinder, man mener bliver udsat for overgreb fra deres familiemedlemmers side. Denne situation er opstået gennem kvindeorganisationernes arbejde. Disse er vel at mærke støttet af udenlandske organisationer, og de vestlige teorier og tilgange til kvinders rettigheder, som har udviklet sig siden 1970'erne, har haft en stor indflydelse på den kinesiske scene (Hsiung et al., 2001)

Konklusion

Etableringen af et retssystem og nye klageadgange i Kina er foregået siden 1980'erne og har været støttet af kontakter til udlandet, både hvad angår finansiering og inspiration til lovgivning og udformning af institutioner. Retshjælp som en forpligtelse for staten er blevet anerkendt og nedfældet i indtil videre en administrativ regulering sigtende mod en egentlig lov, samtidig med at traditionelle mekanismer for konfliktløsning er blevet bibeholdt og udbygget. De økonomiske reformer medførte øget ulighed og et ringere socialt sikkerhedsnet under samfundets svageste, så nye modeller til løsning af sociale konflikter blev nødvendige som følge af overgangen til markedsøkonomi, og viden blev hentet ind udefra til etablering af disse. En del af tankegangen bag nye institutioner er importeret fra USA og fra demokratiske lande i Asien, hvor ledende jurister har indoptaget begrebet 'public interest' som en samlebetegnelse for aktiviteter, der bruger lovgivningen til at påvirke regeringens politikker og implementeringen af disse. I arbejdet med den nye retshjælpssektor har kinesiske forskere været i udlandet og studeret systemerne her, og der er udgivet fagbøger om klageadgange i andre dele af verden. Men de nye muligheder for at gøre sin ret gældende har indtil nu ikke i tilstrækkelig grad formået at beskytte den enkelte. Antallet af protestaktioner er steget voldsomt, og statens reaktion har været både at give indrømmelser og at undertrykke uroen med vold, afhængig af den konkrete sammenhæng. Men samtidig med at regeringen bibeholder sin kontrol, stiger folks viden om egne rettigheder, og deres muligheder for at hævde dem styrkes gennem de selvsamme institutioner, som skulle garantere statens kontrol.

Hatla Thelle er seniorforsker ved IMR

Litteratur

- Burell, Mattias. 2001. *The rule-governed state. China's labour market policy, 1978-1998*. Uppsala: Department of Government, Uppsala University.
- Chen, Albert H.Y. 2004. Socio-legal thought and legal modernization in contemporary China: a case study of the jurisprudence of Zhu Suli. I *Law, Legal Culture and Politics in the Twenty First Century*, ed. Guenther Doeker-Mach & Klaus A. Ziegert. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- China Labour Bulletin. 2007. *Public interest litigation in China. A new force for social justice*. Research report, 10 October (www.clb.org.hk).
- Dong Baohua & Dong Runqing. 2007. *Case analysis on latest PRC labor contract law* (Chinese- English). Beijing: Law Press China.
- Gallagher, Mary. 2006. Mobilizing the law in China: "Informed disenchantment" and the development of legal consciousness. *Law & Society Review* vol. 40, no. 4: 783 – 816.
- Goldman, Merle. 2005. *From comrade to citizen. The struggle for political rights in China*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hsiung Pingchun, Maria Jaschok & Cecilia Milwertz, eds. 2001. *Chinese woman organizing: cadres, feminists, Muslims, queers*. Oxford: Berg.
- Li, Yuwen. 2005. *Freedom of association in China and Europe. Comparative perspectives in law and practice*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Liebman, Benjamin. 1999. Legal aid and public interest law in China. *Texas International Law Journal* vol. 34, no. 2: 211-286.
- Luehrmann, Laura. 2003. Facing citizen complaints in China, 1951-1996. *Asian Survey* vol. 43, no. 5: 845-866.
- Minzer, Carl F. 2006. Xinfang: An alternative to formal Chinese legal institutions. *Stanford Journal of International Law* no. 103.
- Peerenboom, Randall & He Xin. 2008. *Dispute resolution in China: patterns, causes, and prognosis*. Oxford: The Foundation for Law, Justice and Society in collaboration with The Centre for Socio-Legal Studies, University of Oxford.
- Potter, Pitman. 2001. *The Chinese legal system. Globalization and local legal culture*. London and New York: Routledge.
- Zhu Jingwen. 2007. *Report on China law development. Database and indicators*. Beijing: Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe (Chinese).

